

Kár ....

Aradi József válaszát olvasván

A. J. nem vállalja a vitát. Ezt én nagyon sajnálom. Persze, az elutasítás formája sem hagy közömbösen. (Első vitacikkemet ismételt felhívásaim ellenére bántó módon tudomásul sem vette, a vita elutasítását bejelentő mostani írásában* pedig az ásatagság, a szektáság torz képét sugalmazza rólam.) De nem ez a fontos. Én a vita elmaradásának a *tényét sajnálom*. Ezt a magam személyes veszteségének tudom, és szellemi életünk károsodásának is. És talán egyszer még A. J. is sajnálni fogja ezt az elszalasztott szellemi kalandot.

Alláspontjainknak, bizonyos kulcskérdésekben divergáló nézeteinknek tisztázását, összemérését, kölcsönös bíráló vizsgálatát már régóta olyan feladatnak tudtam, amely jóval több, mint a kettőnk személyes ügye: közügy. És A. J.-t olyan partnernek véltem (reméltem), akivel valóban lehetséges a mindkét felet gyarapító alkotó vita. Ezért ismételt ajánlattal fordultam hozzá: tisztázzuk írásban problémáinkat. A sajtó nyilvánosságához sem ragaszkodtam, jól tudván, hogy e nyilvánosságnak vannak olyan komponensei, amelyek torzíthatják magát a vitát vagy annak akusztikáját. (Például ama bizonyos „karzat“ kísértésbe viheti a vitafeleket, hogy olcsó tapsokért „oda kacsintsanak“.) Ezért szívesen vállaltam volna, hogy magánlevelek formájában tárgyaljuk meg dolgainkat. A. J. azonban e javaslatom elől is kitért. A szóbeli vitát viszont én nem vállaltam. Nem vállaltam azért, mert itt az önfegyelem, az intellektuális kontroll mindig csökkentebb a kívánatosnál: a vitapartnereket a spontán replika olyan túlzásokba sodorhatja, ahonnan mindig nehéz a kívánatos visszalépés. És nem vállaltam azért sem, mert — verba volant — ami nincs rögzítve, az cseppfolyóssága miatt visszamenőleg mindig át-meg-átértelmezhető.

Végül is dolgaink nyilvános tisztázását az tette elkerülhetetlenné, hogy A. J. a nyílt síkasok vita helyett szokatlan — szerintem a fair play-vel nehezen összeegyeztethető — szerkesztői manipulációval próbálta kikezdeni *Sajtóvitáink sereg-számlája* című tanulmányom hitelét. (Lásd a *Korunk* 1979. 1–2.: 106., 8–17. és 147–149. lapjain olvasható közleményeket, amelyek első vitacikkem megírására készítették. Utóbbi a *Korunk* 1979. 5:390–393., illetve a *Rólunk van szó* — Kriterion Könyvkiadó, Bukarest; 1980. — című tanulmánykötet 189–196. lapjain olvasható.)

(Csak mellékesen jegyezném meg, hogy ez az első vitacikkem kiváltképpen kéne hogy kínálja igazoló példáit állítólagos impulzivitásomnak, amely hovatovább „közismert“, s amiért én A. J. szerint „kényelmetlen vitapartner“ vagyok. E kijelentésének megalapozatlanságát — úgy vélem — csak jobban aláhúzza, hogy még egy, a fent leírt előzmények kiváltotta vitacikkben sem talált A. J. állítását dokumentáló, idézhető mozzanatot.)

Első vitacikkem már megjelent, és én még reméltem, hogy nem marad válasz nélkül, amikor — 1979 nyarán — a *Korunk* németzedeki vitáján A. J. kifejtette nézeteit a jelképek és szertartások művelődésünkben betöltött szerepéről. A kettőnk közötti vita most már ezekre a témákra is kiterjedt, s amikor végre a kerekasztal jegyzőkönyvében nyomtatásban is megjelent (1980. 1–2.), elhatároztam, hogy A. J. felszólalását, illetve megjelent szövegét alaposabb bírálat tárgyává teszem. E második vitacikkemet azzal a keserűséggel írtam, amelyet az előbbiek visszhangtalansága hagyott hátra. Írás közben azért nyomtam meg jobban a ceruzámat. Ettől néhány keményebb jelzője, néhány sarkítottabb megfogalmazása e második vitacikkemnek.

Írásom ez érdekesebb szögleteivel kapcsolatban, minden félreértés elkerülése végett, két dolgot kell itten nyomatékosan leszögezni: először azt, hogy jelzőim,

* *Korunk*, 1980. 10.

minősítéseim, ítéleteim minden esetben a tárgyra vonatkoznak, tehát tárgyszerűek, vagyis a személyeskedésnek nyomát sem lehet kimutatni bennük; másodsor azt, hogy jelzőim, minősítéseim, ítéleteim mindegyike előzetes elemzésekre épül, érveikkel van alátámasztva, egy sincs közöttük, amely üres kijelentésként a levegőben lógna. Elemzéseim, érveléseim, igazolásaim lehetnek tévesek, ám téves voltuk csak bizonyító anyaguk tarthatatlanságának kimutatásával bizonyítható. Ez pedig módszeres kritikai műveletet, időigényes munkát követel volna.

Ez a második bírálatom váltotta ki A. J. válaszát (*Korunk*, 1980. 10.). Olvasom, és őszintén sajnálkozom — megkésetttségén. Hiszen ez az írás — már az érdemi része — nem a mostani, hanem a tavalyi cikkemre válaszol. Sajnálkozom, mert arra gondolok, hogy mennyire másként alakult volna sok minden közöttünk, ha ezt az írást egy évvel ezelőtt olvashattam volna. (Azzal kezdve, hogy egy évvel ezelőtt ugyanezt a közlendőjét nyilván maga A. J. is másképpen módolta volna meg.) Egy évvel ezelőtt válaszlomban a hangsúlyt bizonyára arra helyeztem volna, amit első cikkemben tényként elismerek ugyan, de terjedelmi okokból nem vizsgálok tüzetesebben: a nyelvi kommunikáció megkerülhetetlen nehézségeivel néztem volna szembe, az egy nyelven belüli több nyelv *relatív* igazságával, és azt igyekeztem volna kimutatni részletesebben, hogy a jelentkező negatív tendenciákat miért és hogyan vélem visszazoríthatóknak. Ennek során bővebben fejtettem volna ki nyelv és ideológia összefüggését — ahogy én látom. És ezúttal bizonyára nemcsak a kettőnk felfogása közötti különbségeket hangoztattam volna, hanem behatóbb vizsgálat tárgyává tettem volna az azokat áthidaló közös mozzanatokot. Bővebben kifejtettem volna felfogásomat a több tényezős szellemi erőterről (pl. logika, etika, ideológia átfedéseiről, viszonylagosságuk és kölcsönhatásuk problémájáról), és igyekeztem volna kimutatni az ezzel szemben állított egytényezős erőter szimplifikáló jellegét. Meg azt, hogy vitapartnerem csupán egy torzító redukció áldozata, amikor azt feltételezi (sőt állítja), hogy a szellemi élet soktényezős erőterként való felfogása az ideológiai szféra jelentőségének tagadásával vagy csökkentésével lenne egyenlő. És természetesen leginkább vitapartneremnek azt a következetlenségét exponáltam volna, hogy a „nem érthetjük egymást” tétel szerzője tételét még meg is akarja értetni olvasójával, hiszen ennek sikere a tétel eleven cáfolata. Mert a nyelv olyanszerű csodjéből, amit — minden más hasonló nézetet messze túllícitálva — A. J. sugalmaz, szükségszerűen csak egy következhet: a teljes elhallgatás, a csend.

Nem szeretném, ha az előbbieket olyan benyomást keltenének, mintha a második cikkem csupán az előző kihívás felújítása lenne, mintha csupán a körülmények és előzmények váltották volna ki, és nem a tárgya. A nemzedéki kerekasztal-vitára készült expozéjában A. J. — szerintem — már úgy tagadja a nyelv funkcióképességét, hogy ezzel nemzetiségi kultúránknak, nemzetiségi közösségünknek sine qua non differentia specificáját tagadja, függetlenül jó szándékától, melyet soha eddig kétségbe nem vontam.

Ez készített vitára: nem jókedvemből vállalkoztam rá. A. J. erre a kritikára csak két bekezdésben reflektál. Ebben kifejti, hogy összefüggő dogmarendszerrel nem kívánja koncepcióját szembesíteni, mert azt „csakis e vitakereteken kívül”, a maga meghatározta tágabb keretben tartja kifejthetőnek. Ezért „bővebben más alkalommal és más formában” szándékszik koncepcióját kifejteni. Ez az ígélet az én vitakezdeményem eredménye. Ami nem kevés. Sőt — ha megvalósul — nagyon lényeges eredmény lesz. A publicisztika vagy az esszé szubjektív hangvételében megfogalmazott, rendszerint megalapozatlan vagy homályos utalásokra alapozott szentenciózus kijelentések, diagnózisok vagy prognózisok helyett a koncepció koherens, összefüggő, átgondolt kifejtése. Amely éppen a végiggondolás során nyilván sokkal árnyaltabb, körültekintőbb, megindokoltabb lesz. És ami aztán valóban a kritika méltó tárgya lehet. Mert végtére: egy vita konfrontációja elől ki lehet térni. De a módszeres, sine ira et studio kritika mérlegelő ítélete elől — amely egyben minden értelmes vitának is lényege — nem. E gondolatokban megnyugodva várom nagy érdeklődéssel A. J. beigért dolgozatát.

Toth Sándor